

Etnocentrismus, xenofobie a modely soužití odlišných skupin

Etnocentrismus (z řeč. ethnos=národ, etnikum; z lat. centrum=střed) spočívá v přesvědčení, že vlastní kultura je nadřazená všem ostatním, že náš náhled na svět, naše kulturně determinované způsoby vnímání, chování, naše instituce jsou jediné správné. Jinak řečeno: my jsme vlastníky univerzální pravdy, všichni ostatní, hodnoceni z perspektivy našeho společenství, se mýlí. Určitá míra etnocentrismu je vlastní všem kulturám a společenstvím. Etnocentrismus upevňuje soudržnost skupiny, ospravedlňuje expanzi a útlak, zajišťuje, aby úvahy o pravdách jiných nezpochybnily základy našeho náhledu na svět. Nepřipouští, aby jiné pravdy byly nepředpojatě zkoumány, musí být zásadně odmítány. Krajní podobou odmítání odlišného je degradace příslušníků konkurenčních kultur na úroveň ne-lidí: v mnoha archaických společenstvích znamená název příslušníka kmene prostě „člověk“. Velmi často je u cizinců zpochybňována schopnost používat artikulovanou řeč: svědčí o tom například řecké slovo barbar (cizinec, původně nesrozumitelně mluvící, blábolící člověk, nebo české Němec, od němý). Lévi-Strauss k tomu píše: „Několik let po objevení Ameriky, zatímco Španělé vysílali komise, které měly zjišťovat, zda domorodci mají duši nebo ne, na Velkých Antilách trávili domorodí obyvatelé čas tím, že potápěli bílé zajatce pod vodu, aby si dlouhodobým ověřováním zjistili, zda se jejich mrtvoly rozloží nebo ne.“

V evropské civilizaci má etnocentrismus hluboké kořeny, projevil se například v křesťanském universalismu a křížových výpravách (náš Bůh je jediný pravý a víra v něj má být šířena ohněm a mečem), výrazně etnocentrická je i novověká věda, která si osobuje právo na vlastnictví jediné pravdy, a všechno, co se od této pravdy (mimořádně nikdy plně nenalezené) odlišuje, je vykázáno do říše nevědomosti, pohádek a pověr. Typicky novověký je hanlivý význam slova mýtus, jenž se stal synonymem zpátečnictví a nevědomosti, ačkoli sama věda, jak již vědci rozpačitě přiznávají, spočívá na vědecky nedokazatelných předpokladech a vírách, a tedy je mýtem. Etnocentrismus moderní vědy se dodnes odráží i ve školním systému, kde je výchova pojímána jako předávání hotových pravd. V minulých stoletích sloužilo přesvědčení o nadřazenosti evropské civilizace jako ospravedlnění koloniální expanze a jakési nevyřčené právo na ovládnutí planety a víra, že rozšíření našich ideálů, hodnot a institucí prospěje celému světu, dodnes ovládá myšlení mnoha příslušníků euro-atlantického civilizačního okruhu.

Navzdory kulturní univerzálnosti etnocentrismu a s ním spojené xenofobie (z řeckého xenos=cizí, příchodí odjinud a fobos=strach) se málokterá z kultur vyvíjela v naprosté izolaci. Všeobecně platí, že nejrychlejší vývoj zaznamenaly ty civilizace, které byly v úzkém kontaktu s jinými, odlišnými kulturami, soutěžily s nimi a byly nuceny se vůči nim vymezovat. Kultura, která je v izolaci, stagnuje. Během mezikulturních střetů docházelo

Etnocentrismus, xenofobie a modely soužití odlišných skupin

a dochází k výměně znalostí, technologií, idejí, k výměně, která je nejen hybnou silou, ale přímo podmínkou vývoje. Také euro-atlantická civilizace vděčí za svůj závrtný technologický úspěch kontaktu s jinými civilizacemi. A zdaleka přitom nejde jen o často zmiňované používání fénického písma, čínského papíru, střelného prachu, kompasu a hedvábí, indického skla a oceli, arabské nuly, která vytvořila základ moderní aritmetiky... Již se příliš nezdůrazňuje, že to byly americké brambory, jejichž snadná pěstovatelnost byla významným faktorem novověké populační exploze. A dala by se jmenovat řada dalších plodin jako kaučuk, kakao, arašidy, kukuřice, bavlna – nutno připomenout, že tyto plodiny přijímala Evropa v jejich kulturní podobě, to znamená, že byly objeveny u amerických obyvatel, ne v přírodě.

Kultury jsou projev specifické adaptace na přírodní prostředí a jako takové jsou všechny nějakým způsobem pozoruhodné a mají co nabídnout. Pokud posuzujeme „vyvinutost“ civilizace podle množství mechanických prostředků a vyprodukované energie, jistě bychom za nejvyspělejší označili tu naši. Pokud bychom však za kritérium zvolili například stupeň schopnosti překonávat krajně nepřátelská geografická prostředí, zvítězili by Eskymáci: tam, kde Evropané vybavení „nejvyspělejší“ technikou umírají vlivem extrémního klimatu, prožívají domorodci své všední životní radosti a strasti. Indie zase vyprodukovala bezkonkurenční nábožensko-filosofický systém, Čína životní styl, Mayové státní zřízení, které se velmi podobalo evropským utopickým představám. „Je absurdní prohlašovat jednu kulturu za vyšší, než je druhá. Vždyť žádná kultura, pokud by zůstala sama, by nikdy nemohla být vyšší,“ píše Lévi-Strauss.

Kulturní rozmanitost se v tomto světle jeví jako vysoce užitečný stav, jako příležitost k vzájemnému obohacování. Izolovat se od ostatních kultur znamená odsoudit vlastní kulturu ke strnulosti a stagnaci. I dnes mají minoritní kultury co nabídnout, pokud k nim přistupujeme bez předsudků a s upřímným zájmem se poučit.

Termín interkulturní společnost se užívá v případech, kdy příslušníci různých kulturních, náboženských, etnických a národnostních či zájmových skupin vcházejí do vzájemných kontaktů, vzájemně poznávají své odlišné hodnoty a způsoby života, vyměňují si poznatky a zkušenosti. Jinými slovy: využívají plně možnosti, které nabízí kulturní rozmanitost. Vztahy jsou nesené v duchu respektu, tolerance, spolupráce, vzájemné úcty a rovnosti, v duchu principů rovnocenného dialogu s úsilím o pokojné a oboustranně přijatelné řešení konfliktů.

Interkulturalita je způsob, jak žít spolu a mít z toho oboustranný prospěch.

Etnocentrismus, xenofobie a modely soužití odlišných skupin

Jak bylo již několikrát uvedeno, málokterá kultura je naprosto homogenní, izolovaná a nezávislá na kulturách ostatních. Diskuse, zda chceme či nechceme být multikulturní společnosti, postrádají smysl, neboť každá společnost je více či méně multikulturní. Uspořádání vztahů mezi majoritní a menšinovými sociokulturními skupinami uvnitř většího společenského celku (obvykle státu) však mohou mít různou podobu:

Genocida

Extrémní případ vztahů mezi odlišnými skupinami. Majorita upírá členům minority (většinou pojímané etnicky) právo na život a usiluje o jejich fyzickou likvidaci. Mezi největší genocidy současnosti patří například turecká „politika“ vůči Kurdům.

Segregace

Stav, kdy je některá minorita od majoritní společnosti zcela izolována, žije na oddělených místech (např. v moderních ghettech), jejím členům je znemožněn společenský vzestup, nemají podíl na moci a většinou ani na užívání společných statků. Extrémním případem institucionalizované segregace byla jihoafrická politika apartheidu. Segregační strategie je uplatňována například v současném Německu vůči početné turecké menšině: odlišnost je minoritě ponechána, a dokonce podporována, ale zároveň je chápána jako překážka politické rovnoprávnosti.

Asimilace

Proces, při kterém se specifika minoritní sociokulturní skupiny rozpouštějí v kultuře majoritní. Členové minorit se mohou účastnit všech aspektů života majority za cenu, že se vzdávají znaků své kultury a přejímají modely chování, hodnoty, způsoby myšlení majoritní skupiny. Nacionalisté a rasisté považují požadavek asimilace všech odlišných skupin i jedinců za samozřejmost. Neschopnost, nemožnost asimilace či neochotu k ní pak považují za pádný argument pro segregační či jinak diskriminační opatření. V této souvislosti se hovoří také o tzv. rasistickém paradoxu: minority jsou vyzývány k asimilaci, ale zároveň je jim diskriminačním jednáním znemožňována. Jako příklad asimilacionistické

Etnocentrismus, xenofobie a modely soužití odlišných skupin

politiky je dnes uváděna především Francie – zdůrazňuje se rovnost občanů před zákonem, ale sociokulturní specifika menšin jsou přísně vykázána do soukromí (např. dlouholeté debaty o tom, zda muslimské dívky smějí ve francouzských školách nosit šátky).

Integrace

Stav nebo proces, při němž si minority plně zachovávají svoje kulturní specifika, aniž by jim tato specifika bránila či znesnadňovala účastnit se všech aspektů života společnosti. Z hlediska IKV jde o žádoucí model soužití odlišných sociokulturních skupin – společnost tvoří různé, ale naprosto rovnoprávné subjekty. Určité rysy tohoto modelu soužití vykazuje v současnosti Velká Británie. Sociokulturní specifika různých skupin jsou plně respektována a je na ně brán i politický zřetel, avšak za dominantní kulturu se tiše a samozřejmě pokládá kultura bílých Anglosasů.

